

Transformational Learning Network for Resilience

Enabling Ukrainian higher education to ensure a sustainable
and robust reconstruction of (post-war) Ukraine

Курс. **Сталий розвиток та управління ризиками під час кризи**

Тема. **Відновлення та розвиток людського потенціалу в
умовах кризи**

к.е.н., доцент Літвак О.А.

Лекція 2

Ризики відновлення та розвитку людського потенціалу України та ефективне управління ними в умовах кризової ситуації

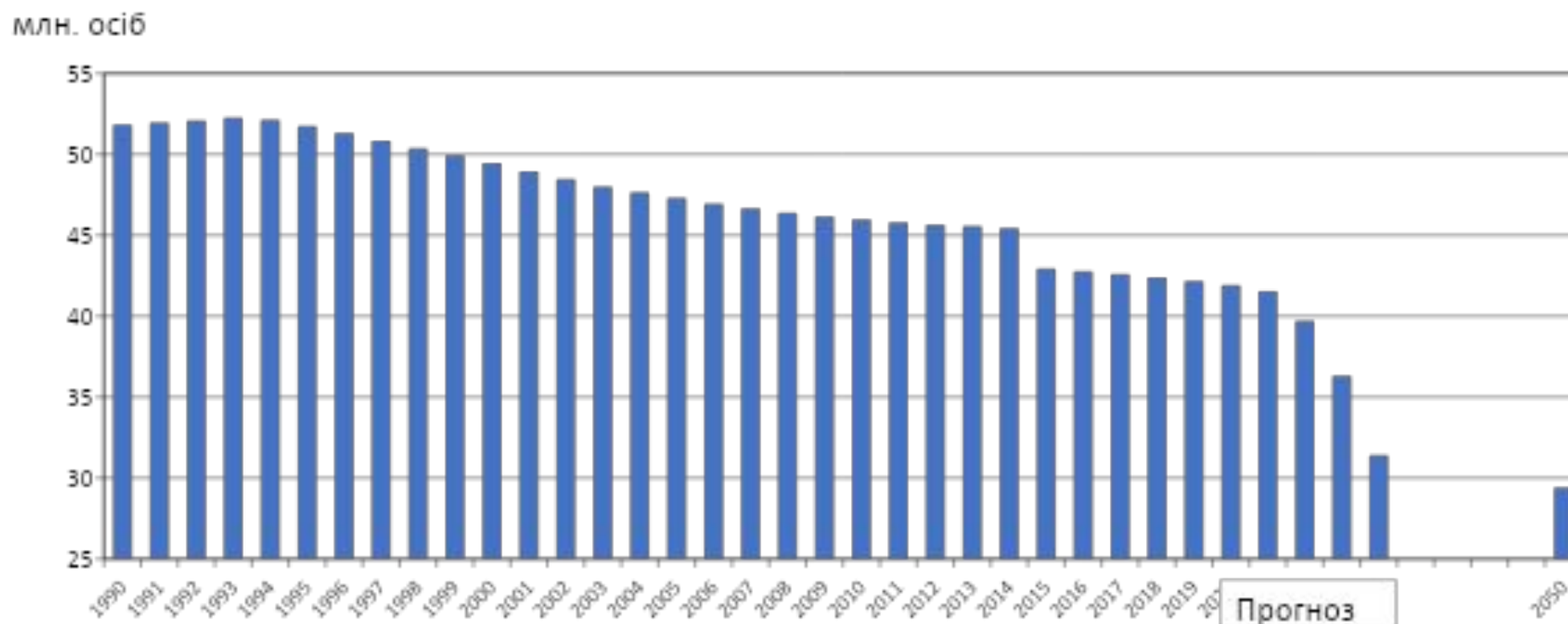
План лекції:

1. Демографічна криза в Україні.
2. Концепція людського розвитку.
3. Основні етапи управління ризиками під час кризи та роль держави в ефективному управлінні ризиками.
4. Шляхи відновлення і розвитку людського потенціалу України.

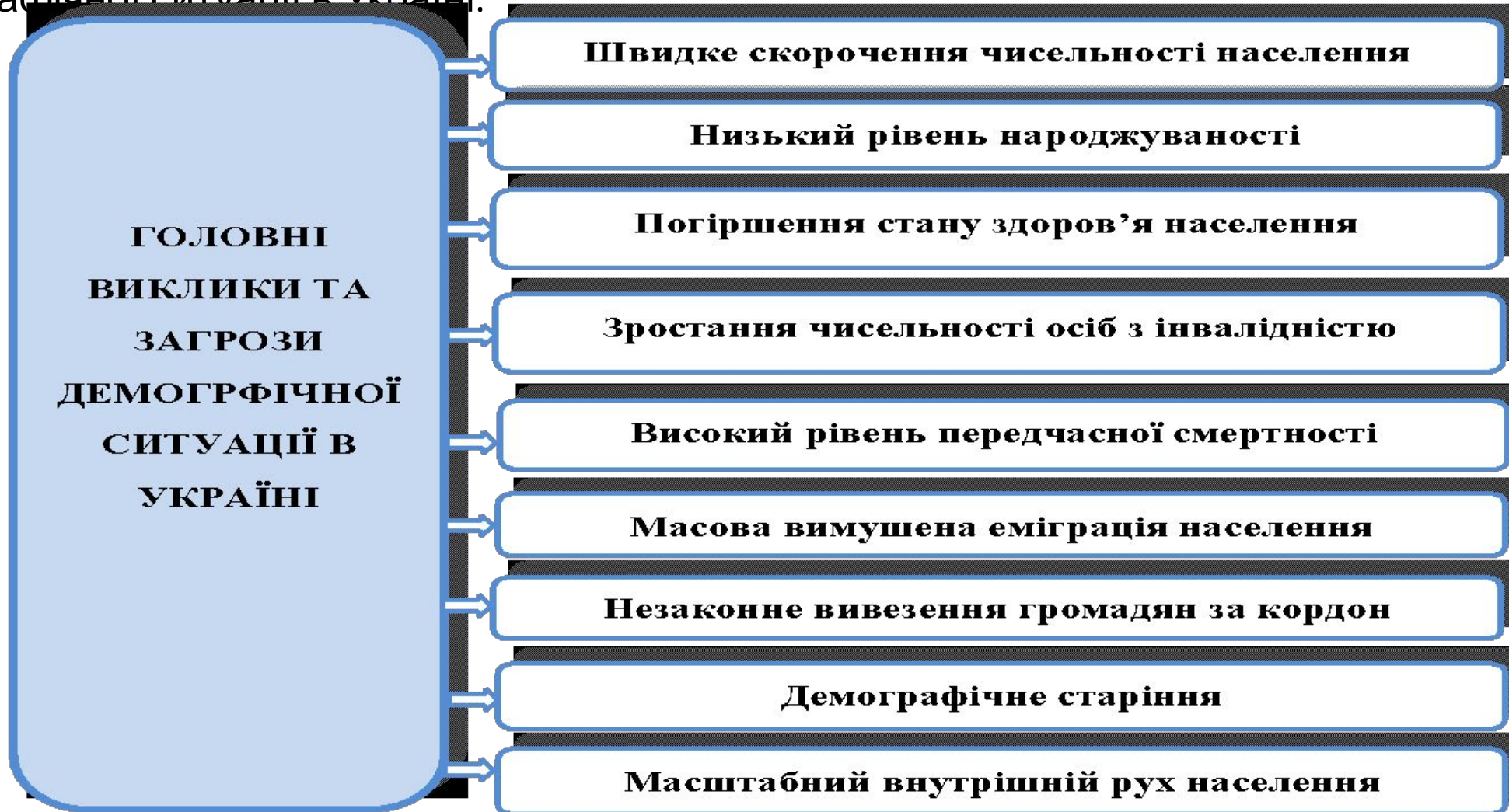
Демографічна криза в Україні

За даними Державної служби статистики, чисельність населення України на дату проведення Всеукраїнського перепису населення (2001 рік) становила 48,5 мільйона осіб. За оцінками НАН України, на 1 січня 2022 року чисельність населення України в межах 1991 року склала 42 мільйони осіб, на серпень 2023 року – 36,3 мільйона, з яких на підконтрольних українській владі територіях — 31,5 мільйона

Виклики та загрози демографічній ситуації в Україні

30 вересня 2024 року була прийнята «Стратегія демографічного розвитку України на період до 2040 року» (Демографічна стратегія), в якій зазначаються головні виклики та загрози демографічній ситуації в Україні.

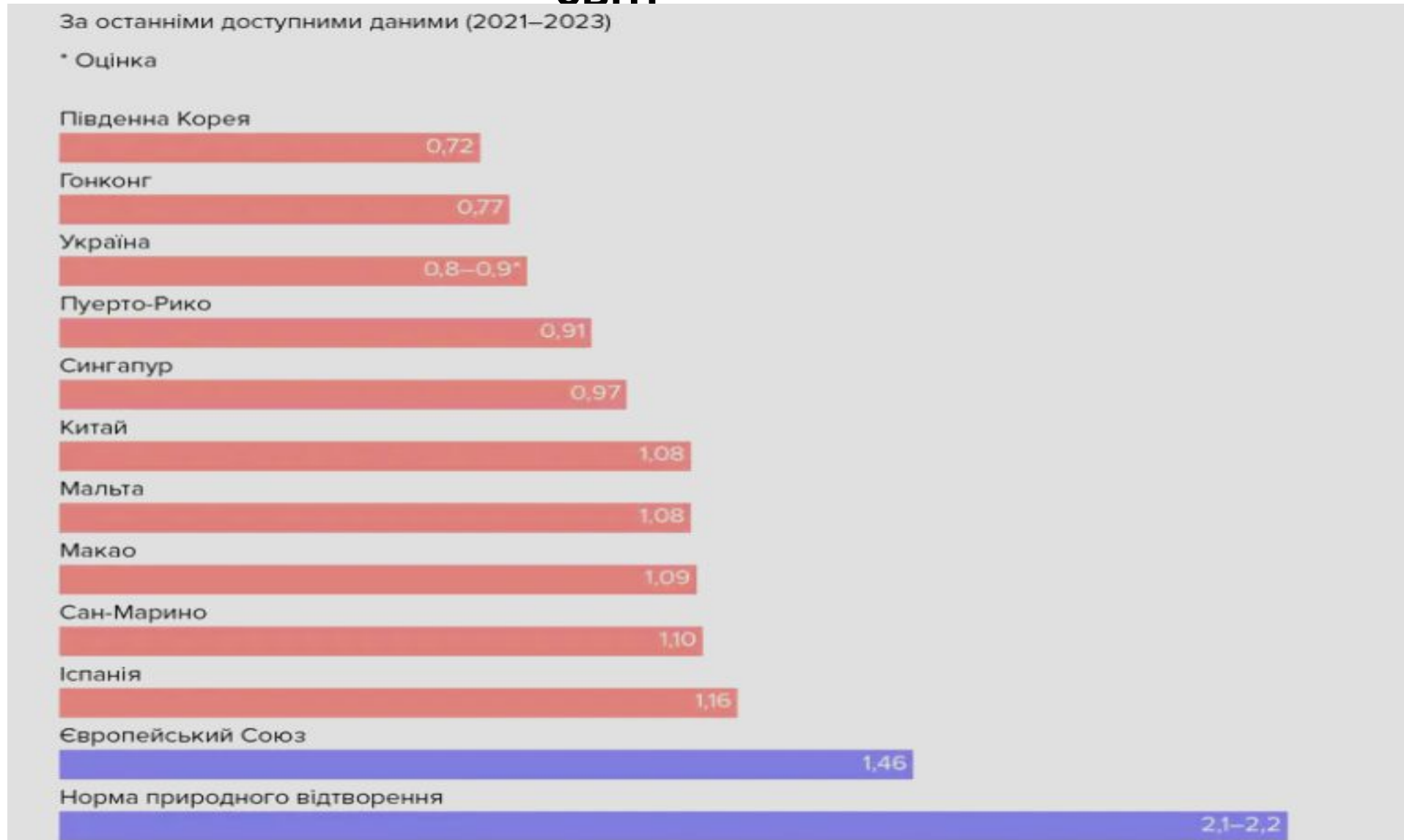

Швидке скорочення чисельності населення виникає оскільки смертність перевищує народжуваність, а трудова міграція стала масштабною. Україна залишається однією з країн із найнижчою народжуваністю у світі. До повномасштабної війни, у 2021 році, коефіцієнт народжуваності становив 1,16 – це нижче за норму природного відтворення (2,1–2,2), а також суттєво нижче за локальний максимум у 2012 році (1,53). Наразі точну цифру коефіцієнта народжуваності підрахувати вкрай складно. Але, за оцінками, вона може становити 0,8-0,9. Нижче коефіцієнт тільки у Гонконгу (0,77) та Південній Кореї (0,72). У Європейському Союзі середній коефіцієнт народжуваності становить 1,46, а у світі – 2,2.

У 2023 році в Україні народилося 187 тисяч дітей – це найнижчий показник за всю історію спостережень, навіть із урахуванням дітей, які могли бути народжені за кордоном та на тимчасово окупованих територіях.

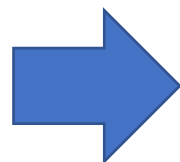
Десять країн із найнижчим коефіцієнтом народжуваності у світі

Погіршення стану здоров'я населення

Погіршення стану здоров'я населення відбувається через неможливість отримати своєчасну та якісну медичну допомогу, недостатню профілактику захворювань, численних стресів, тривале перебування у несприятливих умовах, що призводить до зниження імунітету. Відбувається зростання чисельності людей з інвалідністю, зокрема серед дітей та молоді, які потребують комплексної реабілітації та підтримки.

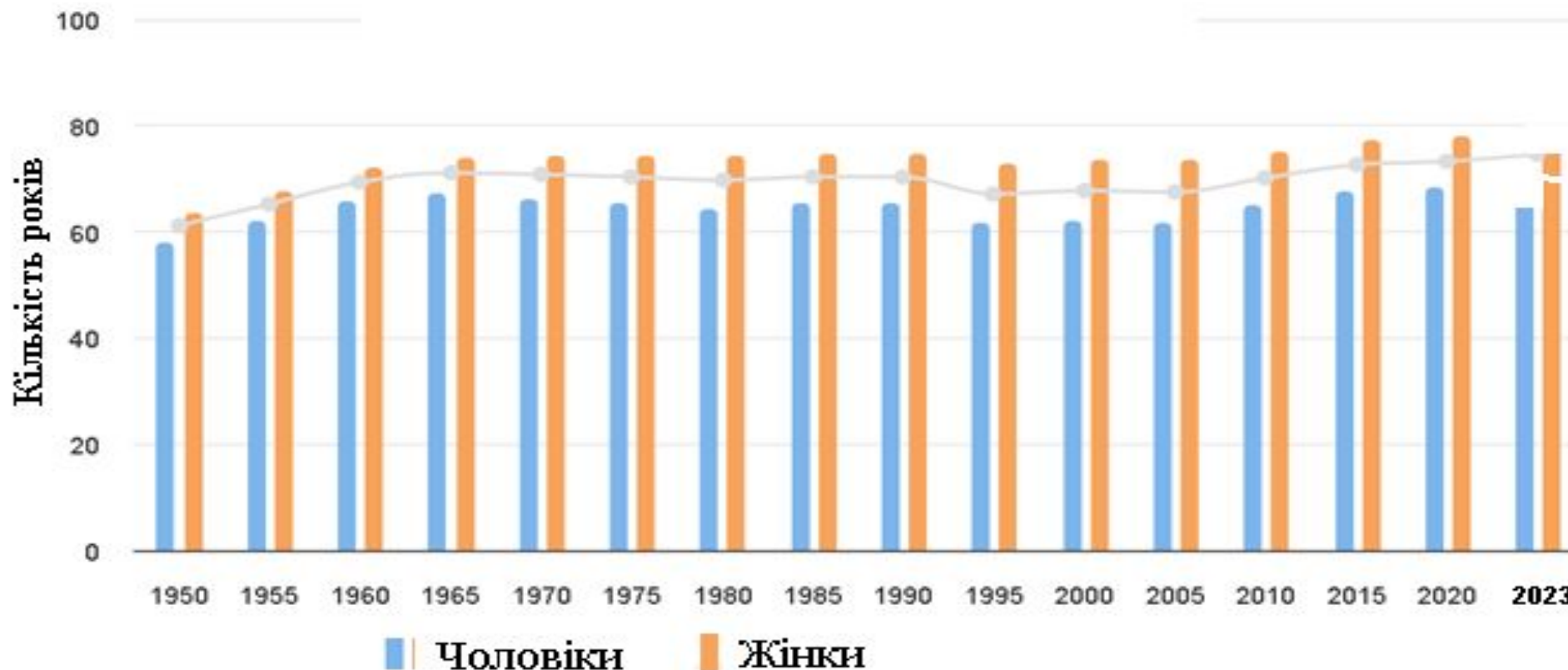
Коефіцієнти смертності населення України за основними класами причин смерті, 2021 р. (на 100 тис. осіб)

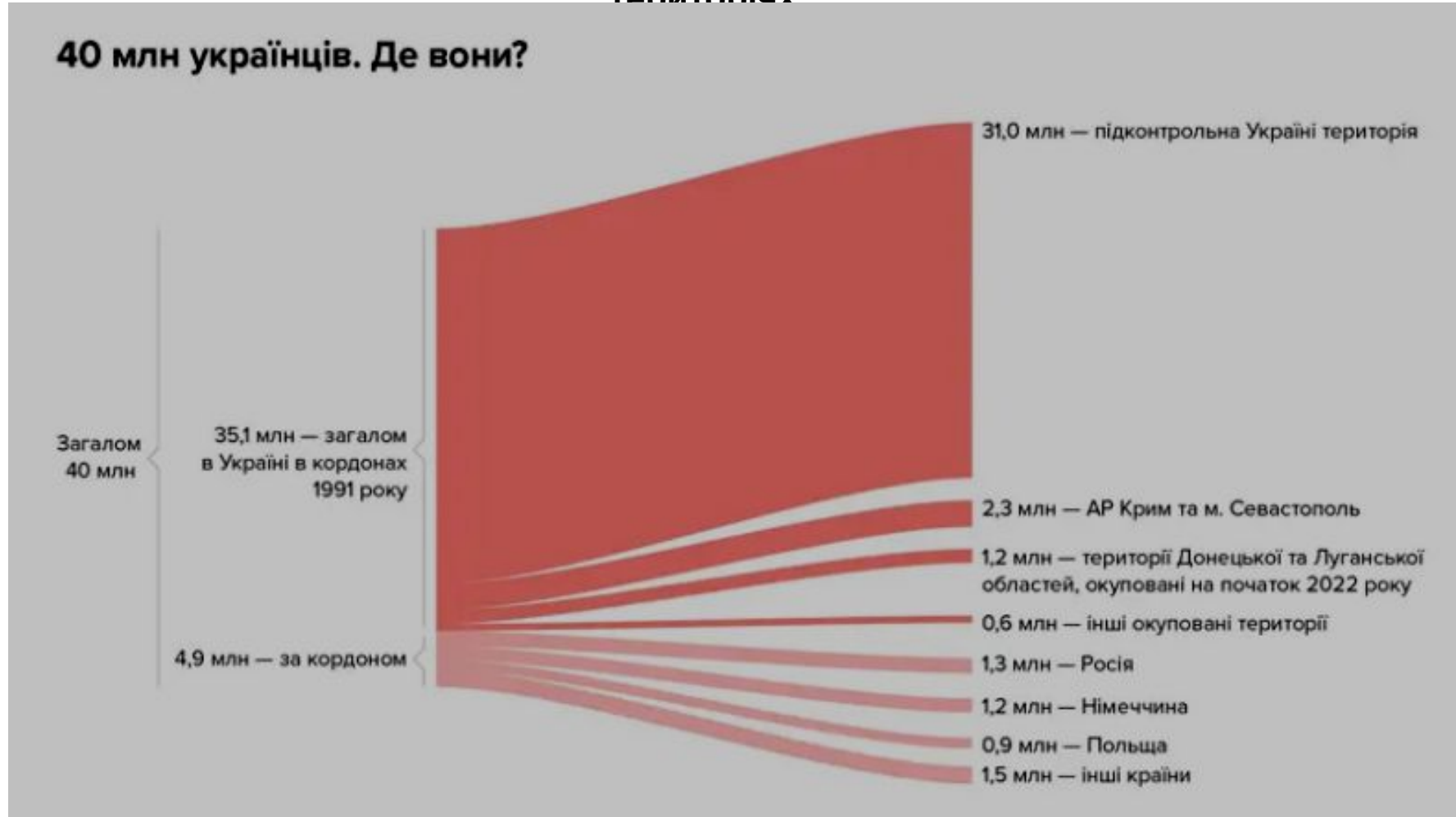
Високий рівень передчасної смертності

Високий рівень передчасної смертності, насамперед чоловіків, пов'язаний із масовою зайнятістю у шкідливих та небезпечних умовах, потраплянням у ДТП, зловживанням алкоголем, психоактивними речовинами та курінням. Дія цих факторів багаторазово посилилася через збройну агресію росії, що спричинила численні смерті військових та цивільних.

В результаті середня очікувана тривалість життя скоротилася: якщо у 2020 році вона становила 66,4 року (чоловіки) та 76,2 року (жінки), то у 2023 році впала до 57,3 та 70,9 року відповідно .

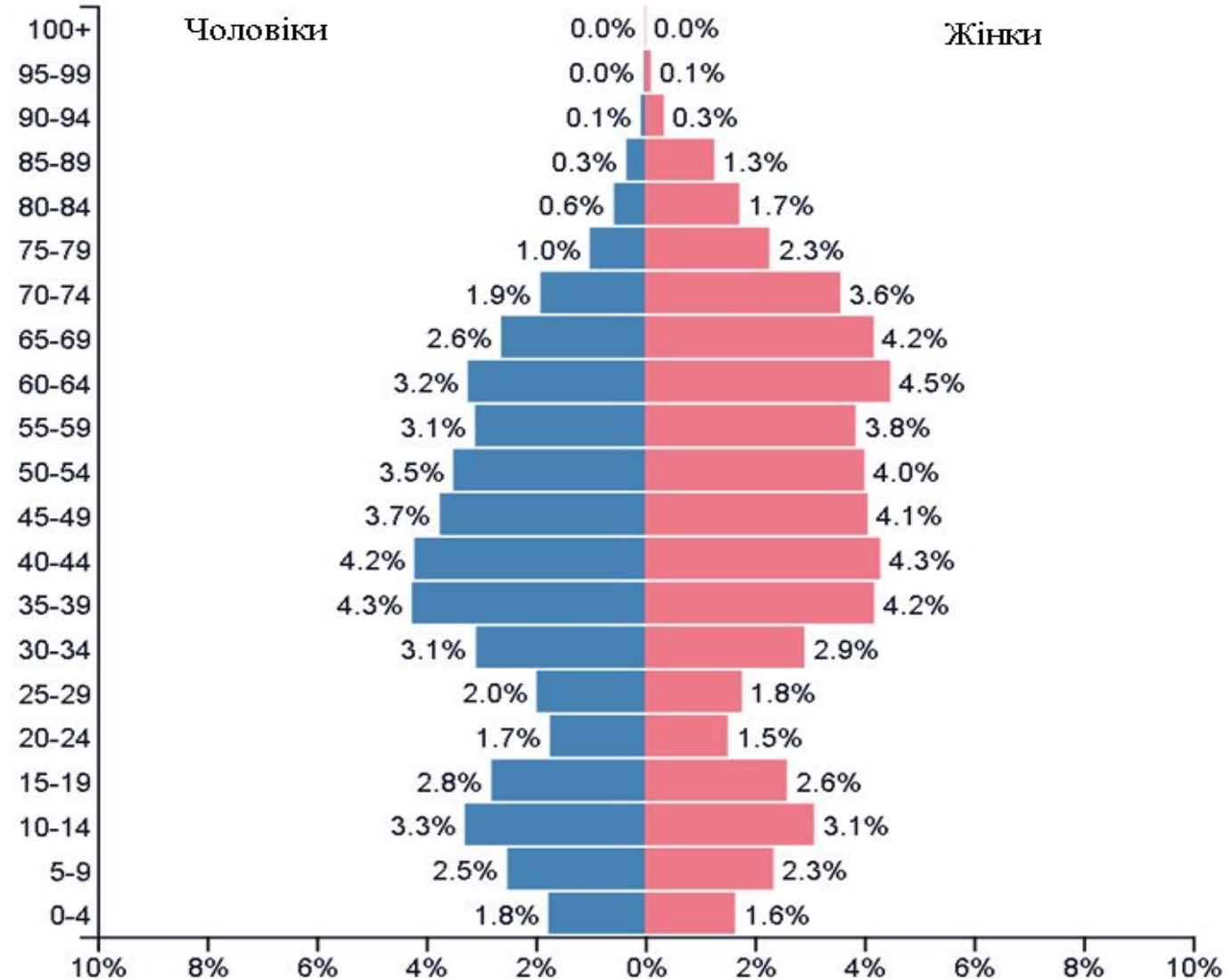
Розподіл чисельності населення України з урахуванням українців за кордоном і на окупованих територіях

Демографічне старіння

Станом на початок 2024 року частка осіб віком 65 років і старше становить в Україні 17,1% з істотною статевією диференціацією рівня постаріння: якщо серед жінок частка осіб, які перетнули вищезазначений віковий поріг, сягнула 21,2%, то серед чоловіків – знаходиться на рівні 12,4%.

Статеві-вікова піраміда чисельності населення України на початок 2024 р.

У 2022 році кількість внутрішньо переміщених сімей з дітьми зросла у 6 разів (зі 124 тисяч до 739 тисяч). Надмірна концентрація населення у відносно безпечних регіонах тягне за собою проблеми з доступністю та якістю базових послуг.

Переважає більшість ВПО походить зі сходу України – 70%. Частка ВПО, що походять із півдня складає 14%. Середня тривалість перебування в статусі ВПО складає 229 днів. 83% ВПО в Україні перебувають в цьому статусі протягом трьох місяців або довше. Найбільшу питому вагу у віковому розподілі переміщеного населення займає категорія дорослих осіб працездатного віку – 57,4% , при цьому частка жінок працездатного віку складає 32% від загальної кількості переміщених осіб жіночої статі, що є значно меншим за аналогічний показник (25,4%) для контингентів чоловічої статі.

«**Стратегія демографічного розвитку України на період до 2040 року**», прийнята у вересні 2024 року, розроблена з урахуванням Цілей сталого розвитку до 2030 року, проголошених резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 25 вересня 2015 року. Демографічна стратегія покликана: забезпечити гідний рівень якості життя українцям; створити сприятливі умови для повернення громадян України з-за кордону.

Метою Стратегії є забезпечення довгострокового відтворення населення України, зокрема, і в несприятливих умовах (війни, епідемії, бідність, економічні кризи, екологічні та техногенні катастрофи), здатності людей адаптуватись до змін із збереженням та / або поліпшенням ключових соціально-демографічних характеристик.

СТРАТЕГІЯ демографічного розвитку України на період до 2040 року

Стратегічна ціль 1.
Створення умов для підвищення народжуваності, підтримка сім'ї

- 1) створення середовища, дружнього до сімей з дітьми;
- 2) підвищення економічної самодостатності сімей;
- 3) створення сприятливих умов для поєднання батьківства із професійною зайнятістю;
- 4) забезпечення комплексної підтримки сімей з дітьми до досягнення ними повноліття;
- 5) створення умов для виховання всіх народжених дітей у біологічних сім'ях, а за неможливості – у прийомних сім'ях.

Стратегічна ціль 2.
Зниження рівня передчасної смертності

- 1) мінімізація поведінкових факторів смертності населення зі сприянням формуванню та розвитку навичок самозбережувальної поведінки;
- 2) поліпшення загального стану здоров'я населення;
- 3) підвищення доступності та якості медичної допомоги;
- 4) адаптація сфер медичних і соціальних послуг до значного зростання кількості осіб з інвалідністю;
- 5) сприяння збереженню людської гідності та забезпеченню високої якості життя у період хвороби та лікування.

Стратегічна ціль 3.
Забезпечення міграційного приросту населення

- 1) створення умов для повернення українців з-за кордону та зменшення відтоку населення з України;
- 2) розроблення політики залучення до України представників діаспори та закордонних українців;
- 3) залучення іноземних мігрантів для задоволення потреб ринку праці, які неможливо задовольнити за рахунок внутрішніх ресурсів.

Стратегічна ціль 4. Забезпечення оптимального розміщення населення на території України

- 1) сприяння інтеграції ВПО в місцеві територіальні громади;
- 2) розвиток територій так званого ризикованого проживання.

Стратегічна ціль 5. Адаптація соціуму до демографічного старіння та формування умов для активного довголіття

- 1) забезпечення підтримки здоров'я та благополуччя осіб пожилого віку;
- 2) створення умов для самореалізації та активної життєдіяльності осіб пожилого віку;
- 3) сприяння соціальній інтеграції осіб пожилого віку та створення передумов для формування суспільства для всіх вікових груп.

Стратегічна ціль 6.
Подолання негативних демографічних тенденцій завдяки розвитку можливостей для якісного життя в Україні.

- 1) формування безпечного довкілля;
- 2) розвиток механізмів забезпечення громадян власним (індивідуальним) житлом;
- 3) доступність і якість інфраструктури, дружність середовища до людини;
- 4) соціальна згуртованість українського суспільства.

Поняття людського розвитку, методи його вимірювання

Тема «людського потенціалу» знайшла відображення в концепції «людського розвитку» (Human Development).

Концепція людського розвитку виходить з визнання неможливості звести суспільний прогрес до зростання грошового доходу чи примноження матеріального багатства. В її основі лежить принцип, згідно якого економіка існує для розвитку людей, а не люди – для розвитку економіки.

Ні за яких темпів економічного зростання суспільний прогрес неможливий, якщо не реалізовані **три ключові можливості для людини:**

- прожити довге й здорове життя;
- набути, розширювати й оновлювати знання;
- мати доступ до засобів існування, що забезпечують гідний рівень життя.

Людський розвиток визначається як процес зростання людських можливостей, що забезпечується політичною свободою, правами людини, суспільною повагою до особистості, здоровим довкіллям. Матеріальне благополуччя розглядається лише як одна з базових можливостей вибору, але воно не є всепоглинаючою метою.

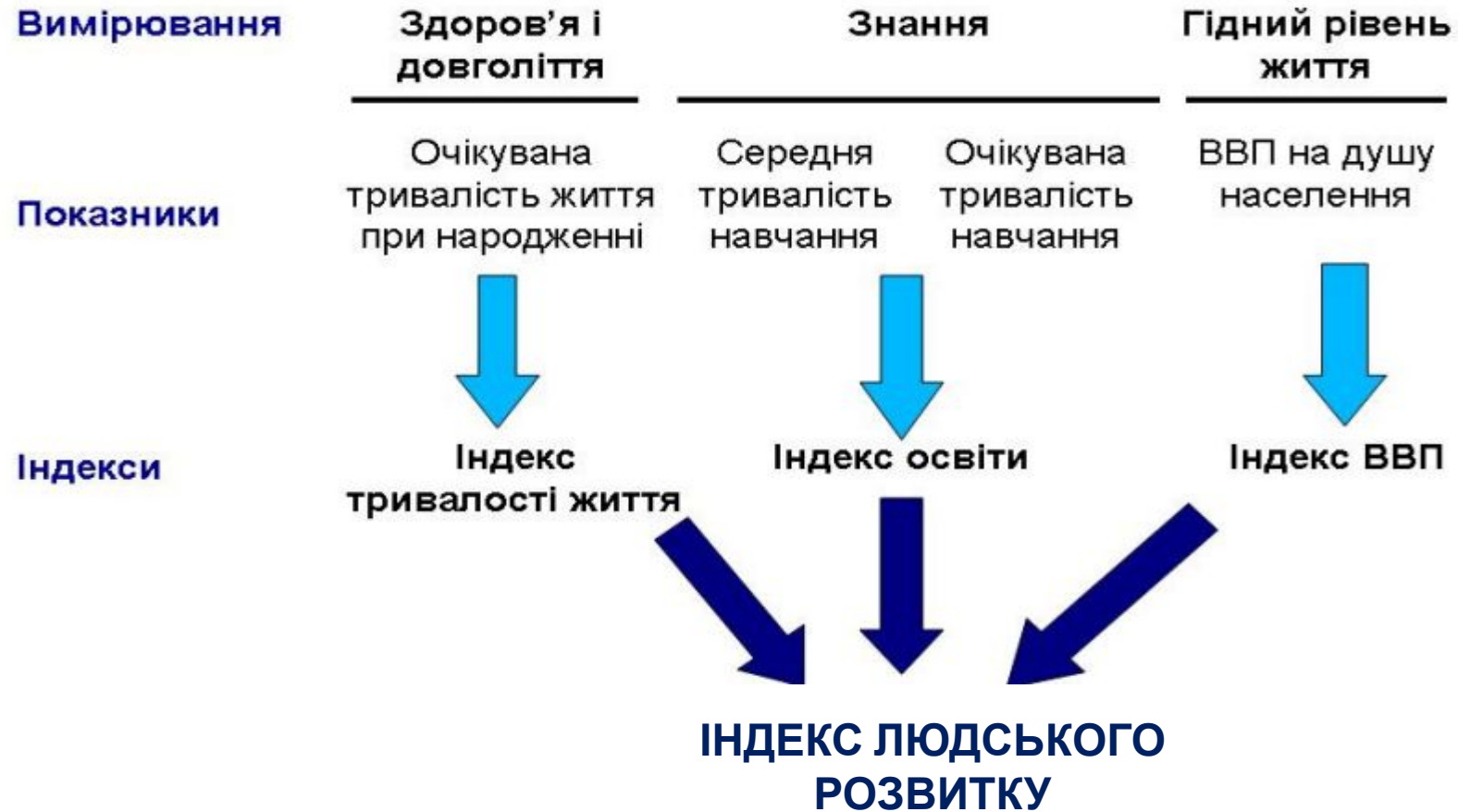

Індекс людського розвитку, розроблений у 1990 Програмою розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) є комплексним показником для відображення ключових досягнень у розвитку людського потенціалу.

Три основні виміри Індексу людського розвитку

№	Вимір	Пояснення
1	Здоров'я	Цей параметр оцінює загальний добробут та тривалість життя населення.
2	Освіта	Об'єднує показник, який прогнозує загальну кількість років навчання, яку, як очікується, витратить дитина, та показник, який відображає рівень освіти дорослого населення
3	Рівень життя	Оцінюється по ВНД на душу населення, цей параметр враховує економічний добробут та здатність людей отримувати доступ до товарів та послуг.

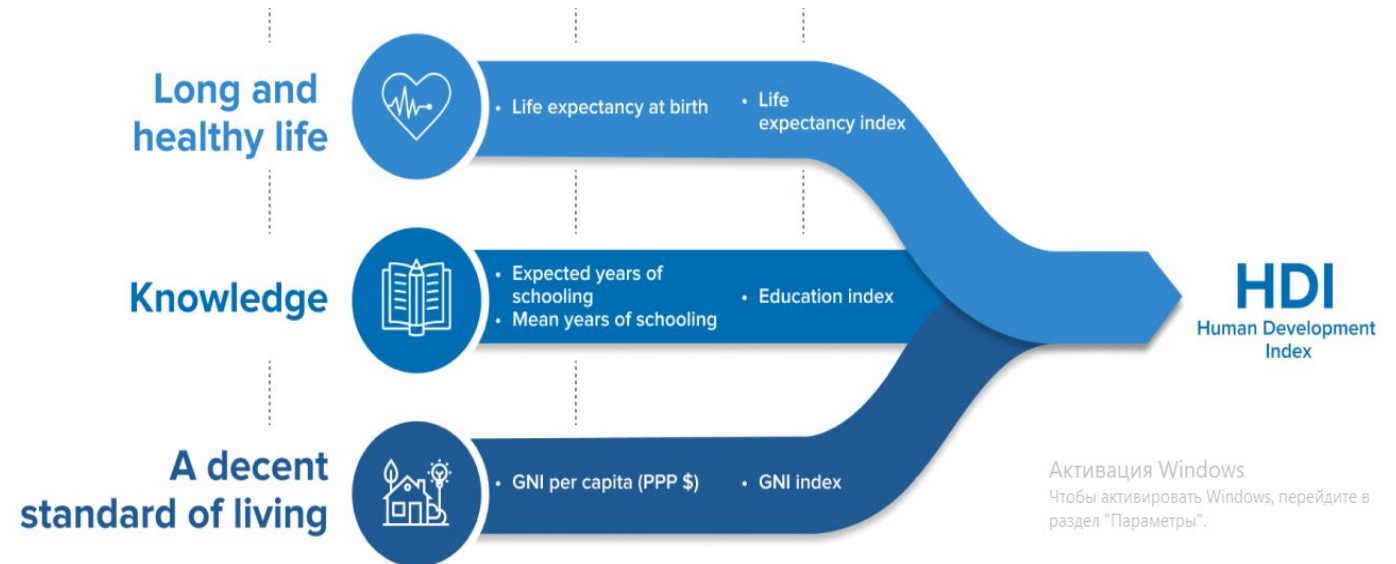
Структура і склад Індексу людського розвитку

В підсумкових звітах, які формують у вигляді доповідей, містяться всі основні показники «рівня життя» населення країн і регіонів. Дані про розвиток людського потенціалу ПРООН агрегуються в індекси на регіональному, національному та міжнародному рівнях. По підсумковому рейтингу все держави на основі ІЛР класифікуються за чотирма рівнями індексу:

- а) країни з дуже високим рівнем ІЛР;
- б) країни з високим рівнем ІЛР;
- в) країни зі середнім рівнем ІЛР;
- г) країни з низьким рівнем ІЛР.

ІЛР розраховується не з метою визначення абсолютних показників людського розвитку, а лише для ранжування країн на основі показників, обчислених за єдиною методикою. Чисельна величина індексу знаходиться у межах від 0 до 1.

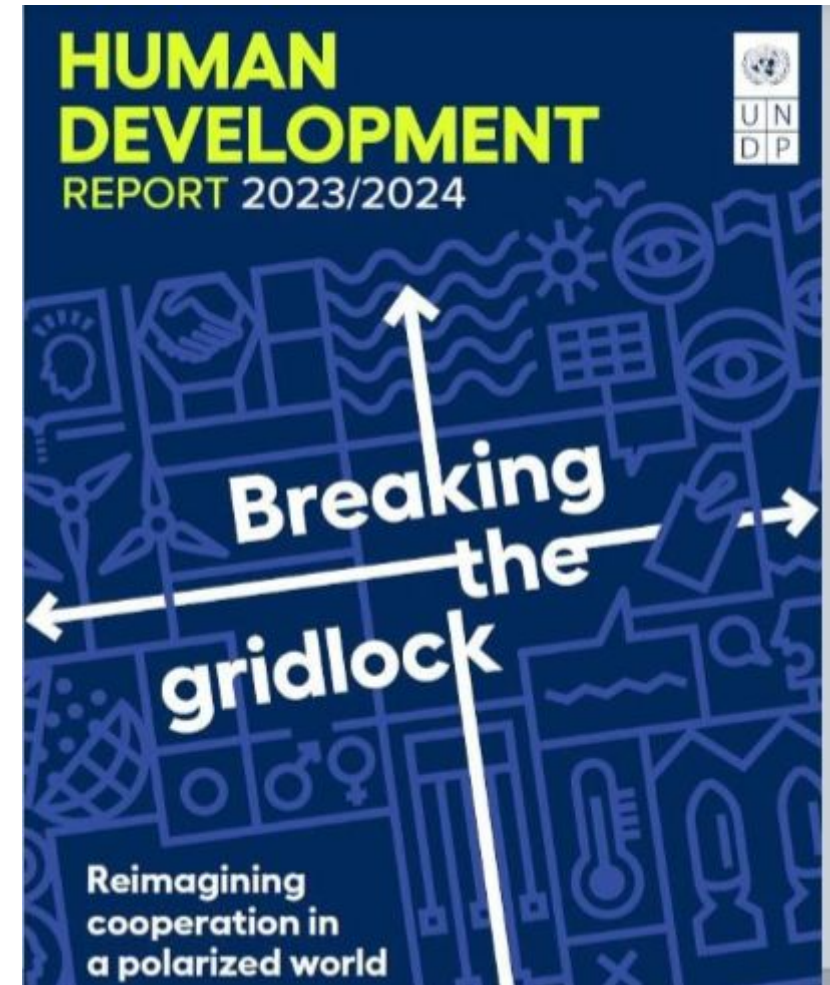
<https://hdr.undp.org/data-center/documentation-and-downloads>

Доповідь про людський розвиток

2023/24

<https://hdr.undp.org/content/human-development-report-2023-24>

Остання Доповідь про людський розвиток 2023/24 Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй було опубліковано 13 березня 2024 року під назвою **«Вихід із глухого кута: Переосмислення співпраці в умовах поляризованого світу»**. У звіті проаналізовано дані 194 країн світу і значення ІЛР розраховані на основі даних, зібраних у 2022 році. Зазначається, що Індекс людського розвитку після падіння у 2020-2021 роках знову зростає, але цей прогрес повільний і нерівномірний.

Рейтинг країн світу за Індексом людського розвитку

Країни, що займають у 2022 році місця від 1 до 69, вважаються країнами з «дуже високим рівнем людського розвитку».

Country	Rank	HDI Value 2022
 Switzerland	1	0.967
 Norway	2	0.966
 Iceland	3	0.959
 Hong Kong, China (SAR)	4	0.956
 Denmark	5	0.952
 Sweden	5	0.952
 Germany	7	0.950
 Ireland	7	0.950
 Singapore	9	0.949
 Australia	10	0.946
 Netherlands	10	0.946
 Belgium	12	0.942
 Finland	12	0.942
 Liechtenstein	12	0.942
 United Kingdom	15	0.940
 New Zealand	16	0.939
 United Arab Emirates	17	0.937
 Canada	18	0.935
 Korea (Republic of)	19	0.929
 Luxembourg	20	0.927
 United States	20	0.927
 Austria	22	0.926
 Slovenia	22	0.926
 Japan	24	0.920
 Israel	25	0.915
 Malta	25	0.915

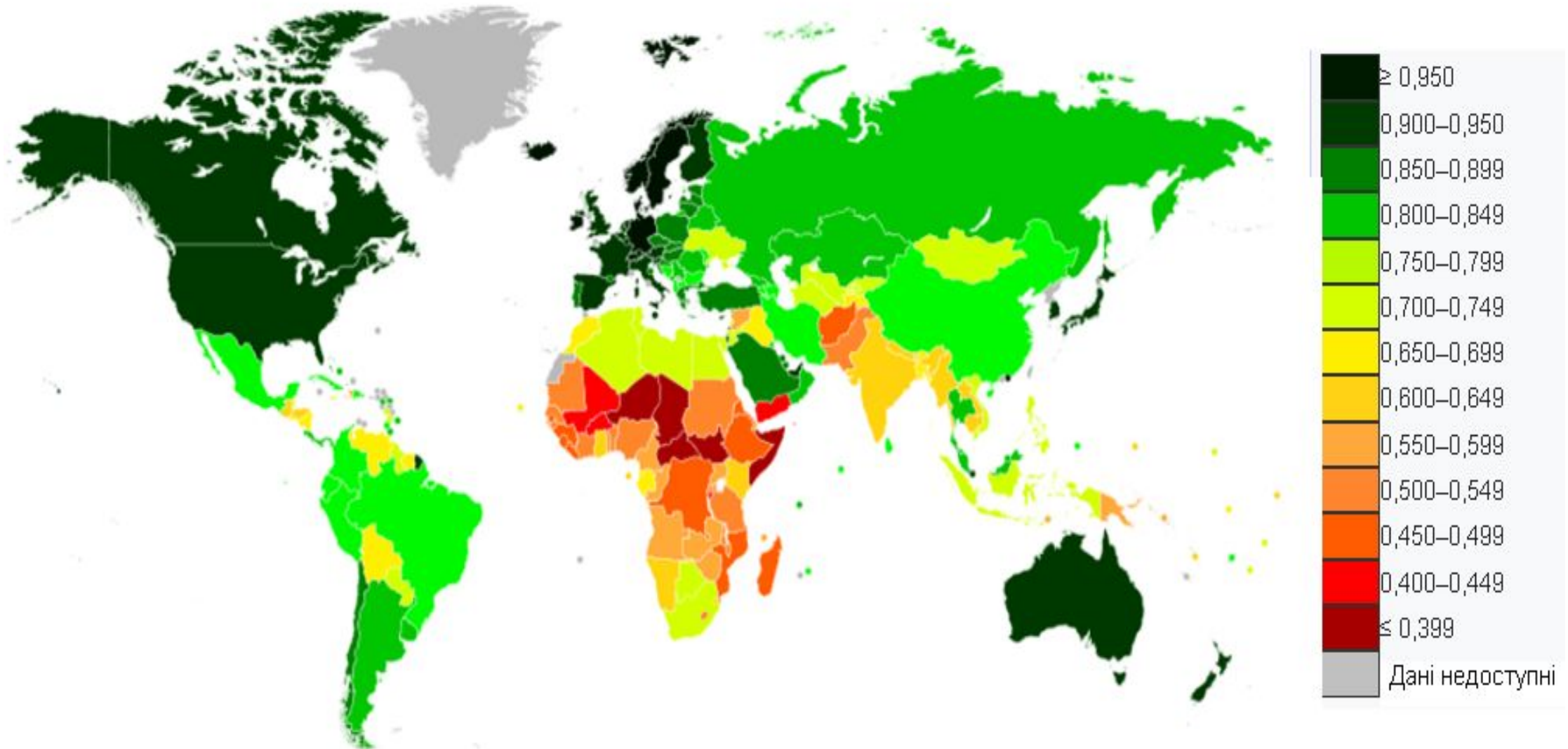

Показники країн світу з найвищим Індексом людського розвитку

Країна	Рейтинг	Очікувана тривалість життя при народженні	Очікувана тривалість навчання	Середня тривалість навчання	ВНД на душу населення (2017 PPP \$)	Значення Індексу людського розвитку
Швейцарія	1	84,3	16,6	13,9	69 433	0,967
Норвегія	2	83,4	18,6	13,1	69 190	0,966
Ісландія	3	82,8	19,1	13,8	54 688	0,959
Гонконг, Китай (САР)	4	84,3	17,8	12,3	62 486	0,956
Данія	5	81,9	18,8	13,0	62 019	0,952
Швеція	6	83,5	19,0	12,7	56 996	0,952
Німеччина	7	81,0	17,3	14,3	55 340	0,950
Ірландія	8	82,7	19,1	11,7	87 468	0,950
Сінгапур	9	84,1	16,9	11,9	88 761	0,949
Австралія	10	83,6	21,1	12,7	49 257	0,946
Нідерланди	10	82,5	18,6	12,6	57 278	0,946

Мапа розподілу Індексу людського розвитку за країнами

низький індекс (<0,550), середній (0,550-0,699), високий (0,700-0,799), дуже високий (≥0,800)

Індекс людського розвитку України у Доповіді 2023/24

Country	Rank	HDI Value 2022
 Colombia	91	0.758
 Libya	92	0.746
 Algeria	93	0.745
 Turkmenistan	94	0.744
 Guyana	95	0.742
 Mongolia	96	0.741
 Dominica	97	0.740
 Tonga	98	0.739
 Jordan	99	0.736
 Ukraine	100	0.734
 Tunisia	101	0.732
 Marshall Islands	102	0.731
 Paraguay	102	0.731
 Fiji	104	0.729
 Egypt	105	0.728
 Uzbekistan	106	0.727
 Viet Nam	107	0.726
 Saint Lucia	108	0.725
 Lebanon	109	0.723
 South Africa	110	0.717
 Palestine, State of	111	0.716
 Indonesia	112	0.713
 Philippines	113	0.710

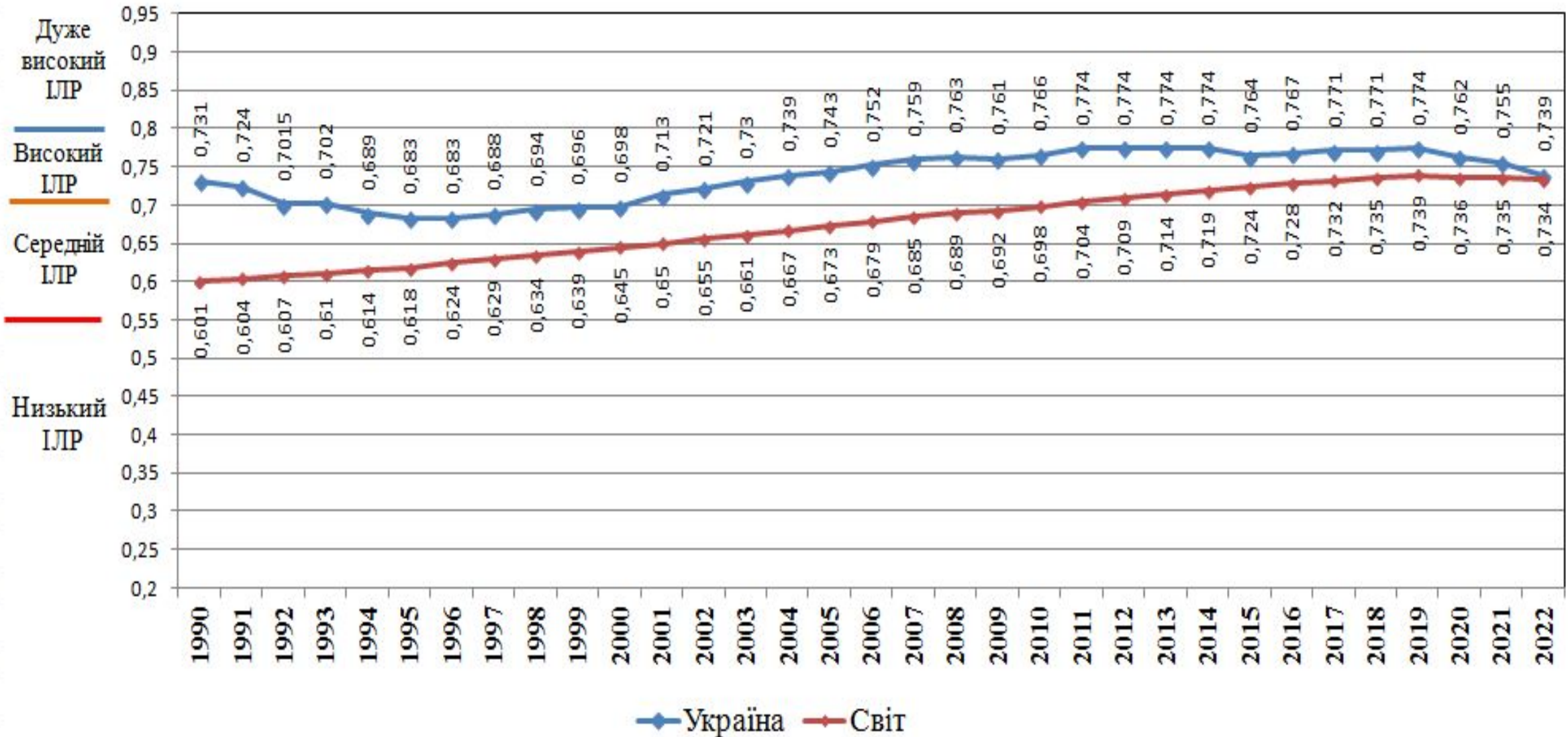

Показники вимірів Індексу людського розвитку України в рейтингу 2022 року

Рівень людського розвитку	Рейтинг 2022 р.	Індекс людського розвитку	Очікувана тривалість життя при народженні, років	Очікувані роки навчання, років	Середня кількість років навчання, років	Валовий національний дохід (ВНД) на душу населення, (2017 PPP \$)	Рейтинг 2021 р
Високий	100	0,734	68,6	13,3	11,1	11416	86

Динаміка Індексу людського розвитку України і світу

Індекс гендерної нерівності

Крім Індексу людського розвитку в рамках Програми розвитку ООН також проводиться оцінювання *Індексу гендерної нерівності* (Gender Inequality Index, GII). Індекс позначається числами від 0 до 1: нуль – повна рівність статей за всіма показниками, одиниця – повна нерівність.

Індекс розраховується за трьома основними категоріями: охорона жіночого репродуктивного здоров'я, громадянські права та можливості, економічна активність

жінок та чоловіків.

Індекс жіночого репродуктивного здоров'я розраховується двома коефіцієнтами. Один із них – коефіцієнт материнської смертності: кількість материнських смертей на 100 тисяч живонароджених. Враховується також підліткова народжуваність – кількість пологів серед дівчат віком 15–19 років на 1000 жінок цього віку

В Індексі прав та можливостей жінок і чоловіків враховується, по-перше, відсоток громадян віком від 25 років, які здобули як мінімум середню освіту. Також враховується частка місць жінок та чоловіків у парламенті.

Індекс економічної активності оцінюється рівнем зайнятості жінок та чоловіків віком від 15 років.

Показники Індексу гендерної нерівності України, звіт 2023 року (дані за 2021 рік)

Funded by
the European Union

ІНДЕКС ГЕНДЕРНОЇ НЕРІВНОСТІ

КОЕФІЦІЄНТ МАТЕРИНСЬКОЇ СМЕРТНОСТІ

КОЕФІЦІЄНТ ПІДЛІТКОВОЇ НАРОДЖУВАНOSTІ

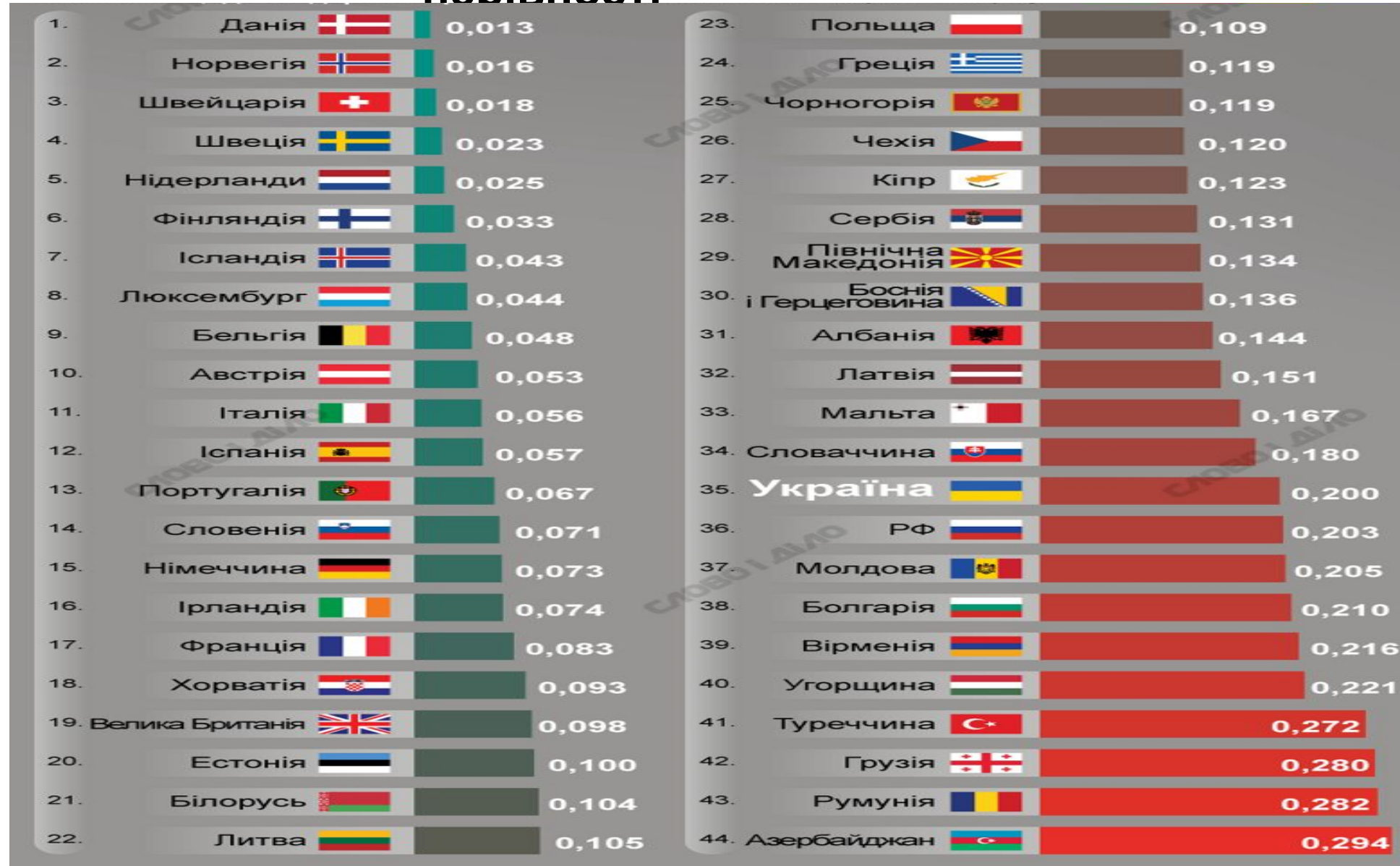

Показники Індексу гендерної нерівності України, звіт 2023 року

(дані за 2021 рік)

Україна в загальному рейтингу за Індексом гендерної нерівності

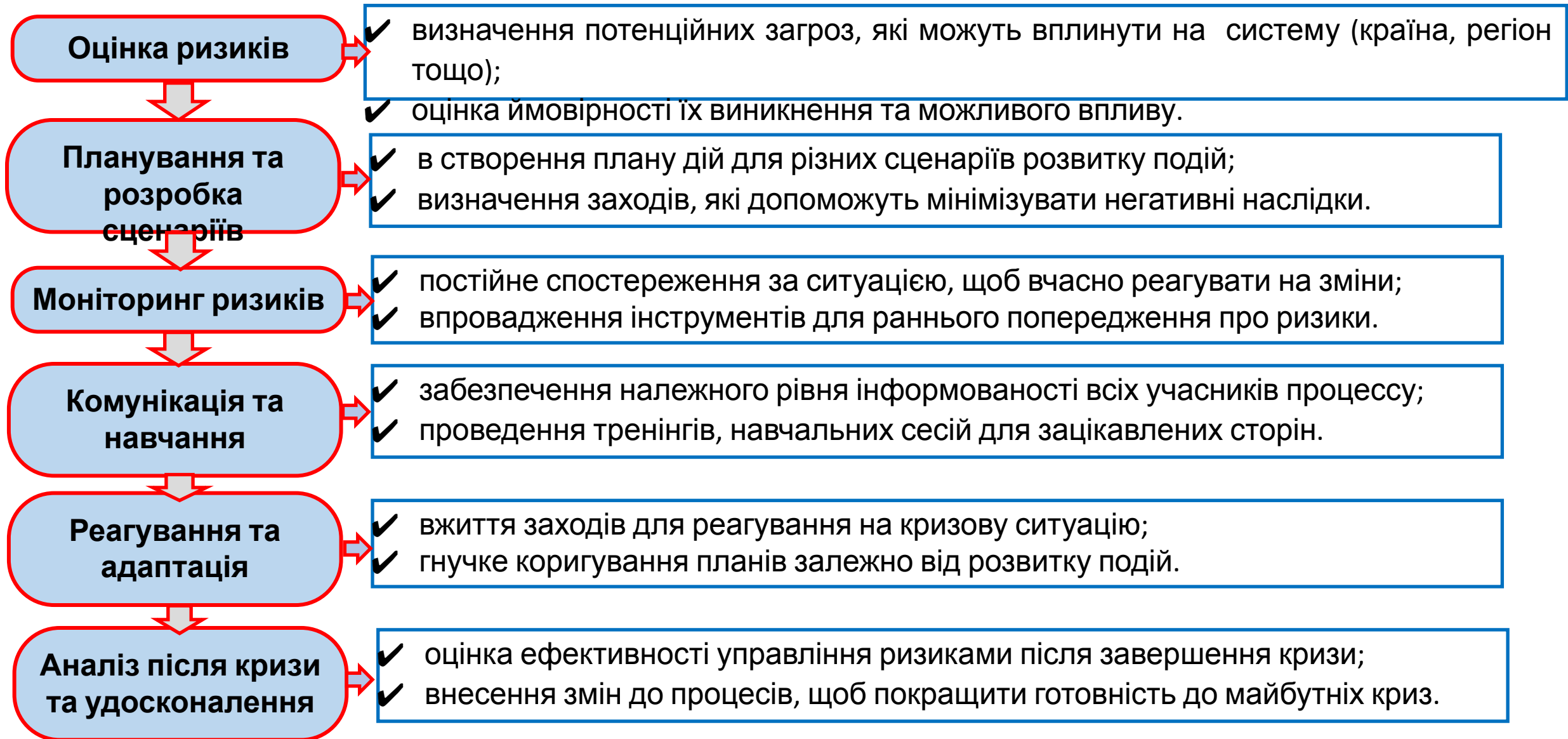
Ефективне управління ризиками розвитку людського потенціалу в умовах кризи

Управління ризиками під час кризи – це важливий процес, який допомагає організаціям або державам мінімізувати вплив несприятливих подій на їхню діяльність. У кризових ситуаціях, таких як економічні рецесії, політичні конфлікти, природні катастрофи чи пандемії, управління ризиками спрямоване на те, щоб запобігти втратам або зменшити їхній масштаб.

Основні етапи управління ризиками під час кризи:

кризи:

Роль держави в ефективному управлінні ризиками

Роль держави в ефективному управлінні ризиками розвитку людського потенціалу полягає у створенні умов, які забезпечують мінімізацію різних ризиків, пов'язаних із розвитком людських ресурсів. Держава розробляє та впроваджує закони, що регулюють соціальні, соціальні та освітні процеси. Ефективне законодавство допомагає захистити права громадян, стимулювати розвиток технологій та забезпечити доступ до освіти та охорони здоров'я.

Держава повинна інвестувати в систему освіти, забезпечуючи якісне навчання та перепідготовку кадрів. Це допомагає людям адаптуватися до змін на ринку праці та підвищити свою конкурентоспроможність.

Для забезпечення людського розвитку держава має створити діючу систему охорони здоров'я, щоб знизити ризики, пов'язані із захворюваністю та зниженням працездатності.

Система соціального захисту відіграє вирішальну роль у підтримці людей у важкій життєвій ситуації. Держава має надавати соціальні гарантії, включаючи пенсійне забезпечення, лікування безробітних та інші види підтримки.

Роль держави в ефективному управлінні ризиками

Економічні кризи та нестабільність можуть серйозно загрожувати розвитку людського потенціалу. Держава має проводити збалансовану економічну політику, яка мінімізує ризики безробіття та економіки, забезпечує стабільні умови для зростання та розвитку.

В умовах технологічного прогресу держава повинна забезпечити цифровізацію та підтримку інновацій, щоб розвивати нові навички та навички у сфері праці.

Важливим моментом також є управління екологічними ризиками. Держава має впроваджувати екологічні стандарти та програми, які захищають здоров'я громадян та запобігають змінам навколишнього середовища. Екологічні ризики безпосередньо впливають на якість життя та розвиток людських здібностей.

Таким чином, держава є ключовим гравцем у створенні системи, яка дозволяє мінімізувати ризики та сприяє всебічному розвитку людського потенціалу.

Шляхи відновлення і розвитку людського потенціалу України

1. Освіта та перекваліфікація:

- **модернізація системи освіти.** Інвестування у нові навчальні програми, що відповідають сучасним викликам ринку праці, включаючи цифрові технології, IT та інженерію;
- **професійна перекваліфікація.** Програми для дорослого населення, яке постраждало через війну або втратило роботу. Це можуть бути курси з цифрових навичок, агротехнологій або інші актуальні сфери;
- **розвиток молодіжного підприємництва.** Підтримка стартапів та молодих підприємців може дати новий поштовх для економіки.

2. Охорона здоров'я та психосоціальна підтримка:

- **медична реабілітація.** Забезпечення доступу до якісних медичних послуг для ветеранів, переселенців та інших постраждалих. Розвиток інфраструктури медичних закладів та спеціалістів;
- **психологічна підтримка.** Програми психологічної допомоги та соціальної адаптації для осіб, які пережили травму через війну. Це може бути через групову терапію, консультації психологів, центри реабілітації;
- **доступ до медицини в сільських районах.** Розвиток мобільних клінік та телемедицини для забезпечення медичних послуг у віддалених регіонах.

Шляхи відновлення і розвитку людського потенціалу України

3. Економічна підтримка та працевлаштування:

- **стимулювання малого та середнього бізнесу.** Фінансова підтримка, пільгові кредити та гранти для підприємців, які можуть створити нові робочі місця;
- **інвестиції в інфраструктуру.** Реконструкція житла, доріг, енергетичних мереж і транспортної інфраструктури створить робочі місця та покращить умови для життя і роботи населення;
- **залучення іноземних інвесторів.** Спрощення умов для іноземних інвестицій і створення економічних зон для розвитку нових галузей.

4. Демографічна політика:

- **підтримка сімей.** Програми соціальної підтримки для родин з дітьми, включаючи фінансову допомогу, доступ до освіти та медицини;
- **захист мігрантів та переселенців.** Забезпечення умов для повернення вимушених переселенців або адаптації тих, хто залишився в нових регіонах. Забезпечення їх працевлаштування та соціального захисту;
- **зменшення трудової міграції.** Створення умов для збереження та повернення трудових мігрантів через підвищення зарплат і можливості працевлаштування.

5. *Цифровізація суспільства:*

- **електронне урядування.** Створення та удосконалення цифрових платформ для надання державних послуг сприятиме прозорості та зручності для громадян;
- **розвиток цифрових навичок.** Програми з навчання цифровим технологіям, які будуть необхідні на сучасному ринку праці.

6. *Розвиток науки та інновацій:*

- **підтримка наукових досліджень.** Інвестування в науку, особливо в ті галузі, які можуть зробити значний внесок у розвиток економіки та оборони країни, такі як ІТ, біотехнології та відновлювальна енергетика;
- **інтеграція України в глобальні наукові ініціативи.** Співпраця з міжнародними науковими установами і залучення українських вчених до глобальних дослідницьких проєктів.

7. *Соціальна згуртованість та громадянська участь:*

- **підтримка волонтерських ініціатив.** Волонтерські рухи показали себе важливим фактором у підтримці людей під час війни. Їх розвиток може сприяти соціальній згуртованості;
- **залучення громад до ухвалення рішень.** Зміцнення демократичних інститутів через підтримку ініціатив громад і громадянського суспільства.

